

УДК [811.111+ 811.161.1 +811.161.2]’25’37

І. М. Дерік

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АВТОРСЬКОГО АНТРОПОНІМІКОНУ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

(на матеріалі професійних і аматорських літературних перекладів романів L. Carroll «Alice’s Adventures in Wonderland», J. R. Tolkien «Hobbit or There and Back again» і J. Rowling «Harry Potter and the Sorcerer’s Stone»)

У статті розглядаються питання інтерпретації авторських власних назв-оказіоналізмів в англійських художніх творах у літературних перекладах українською та російською мовами, досліджуються перекладацькі стратегії і передбачені ними засоби перекладу у професійному перекладі у порівнянні з аматорським.

Ключові слова: інтерпретація, авторські власні назви-оказіоналізми, літературний переклад, перекладацькі стратегії, засоби перекладу, професійний переклад, аматорський переклад.

Проблематика статті визначається як дослідження особливостей перекладу антропонімів у англійських художніх творах в аспекті визначення ролі особистісних і професійних характеристик перекладача як важливого чинника успішності вибору перекладацької стратегії. Сукупність імен літературних персонажів у певному творі розглядається як антропонімikon певного автора.

Об’єктом дослідження є стратегії перекладу англійських імен літературних персонажів з прозорою внутрішньою формою, так званих «*speaking names*» російською і українською мовами. Предметом дослідження— засоби перекладу, за допомогою яких реалізуються визначені стратегії перекладу відповідно у творчості перекладачів-професіоналів і аматорів. Дослідження виконувалось на матеріалі російськомовних і українськомовних літературних і аматорських перекладів культових романів сучасної молоді — L. Carroll «*Alice’s Adventures in Wonderland*», J. R. Tolkien «*Hobbit or There and Back again*» і J. Rowling «*Harry Potter and the Sorcerer’s Stone*».

Сьогодні, у царині перекладу наявний інтерес до проблеми перекладу онімів — етнонімів, топонімів, термінів-антропонімів, фірмонімів, однак найбільшу зацікавленість викликають питання відтворення у перекладі авторських okazіоналізмів — значенневих імен — характеристик персонажів. В умовах суцільної популяризації англійської культури і міфології та експансії англійської мови обізнаність широких кіл молодіжної аудиторії із творчістю англійських сучасних авторів суттєво зростає. Наявність великої кількості друкованої продукції англійською мовою створює постійний попит на її адекватний переклад.

Власні імена через свою високу інформативність, метафоричність, потенційну здатність до алюзій є об'єктом багатьох міждисциплінарних досліджень. Дослідженню онімів присвячено роботи таких відомих українських і російських ономастів, як Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, А. В. Калінкін, А. В. Суперанська, О. Ю. Карпенко, Н. В. Алейнікова, О. О. Бученкова, Д. Б. Гудков. Сучасні наукові розвідки у галузі літературного перекладу спираються на наукові традиції, започатковані С. Н. Булгаковим, А. Вежицькою, О. Ф. Лосєвим, Л. В. Успенським, К. І. Чуковським. Теоретичні засади цього дослідження формувались на ґрунті таких відомих робіт з теорії та практики перекладу, як праці Л. С. Бархударова, В. В. Виноградова, Я. І. Рецкера, В. С. Комісарова, Т. А. Казакової, І. В. Корунця, Р. П. Зорівчак.

У статті порушуються такі важливі для сучасного перекладознавства питання, як коректність інтерпретації при відтворенні «змістового навантаження» власного імені із урахуванням фонової інформації (культурної, національної і релігійної складових, а також існуючих зв'язків у парадигмі літературної традиції). Мета дослідження формується як визначення критеріїв адекватного відтворення власних імен як специфічного об'єкту перекладу. Відповідно до цього постулюються такі завдання:

- здійснити лінгвокогнітивний аналіз імен літературних персонажів оригінальних англомовних художніх творів;
- порівняти перекладацькі відповідності оригінальних імен у перекладах професійних і аматорських перекладачів російською і українською мовами з позицій збереження національно-культурної ідентичності та інтертекстуальності власних назв;

— визначити обрану перекладачем перекладацьку стратегію і оцінити її адекватність.

Новизна здійсненого дослідження в тому, що уперше висвітлюється питання коректності аматорського перекладу у зіставленні з професійним літературним перекладом з позицій вибору певної перекладацької стратегії і засобів її реалізації для відтворення акту номінації з когнітивно-прагматичної позиції.

У статті наводяться приклади семантичних утрат та контамінацій внаслідок неправильного, неповного чи гіперболізованого відтворення первинного обсягу інформації і асоціацій, наявних у антропонімі — одиниці перекладу. Характер цих неадекватних контекстуальних замінів дозволяє дійти висновку про такі протилежні за напрямком маргінальні тенденції, як насиченість мови перекладу запозиченими інтернаціоналізмами і варваризмами з одного боку (внаслідок частотного вживання засобу транскрипції) та семантичне спрощення і вульгаризація авторського ідіостилу за рахунок надмірного вживання калькування. Внаслідок цього втрачається додаткова характеристика персонажу, що призводить до ускладнення розуміння загальної концепції твору (перша тенденція) або здійснюється перевантаження тексту надлишковою інформацією і спотворення авторської ідеї (друга тенденція).

За основу розуміння антропоніма у дослідженні прийнято його трактування як знака із трьома складовими (форма, зміст, денотат).

Методологічний апарат дослідження складався з методів теоретичного узагальнення і синтезу, методу лінгвістичного аналізу і асоціативного експерименту, зіставного методу і методу кількісного обчислення.

Як засвідчили результати асоціативного експерименту, найбільш зрозумілими і приємними для цільової аудиторії виявились такі перекладні відповідності, які збігалися за звуковою і графічною формою антропонімів із екранною версією перекладу. Більш літературно і лінгвістично виважені, і більш правильні з точки зору теорії та практики перекладу перекладацькі стратегії та засоби (літературний переклад) не знайшли свого відображення в аматорських перекладах, наявних у Інтернеті.

Однак, у процесі дослідження за результатами здійсненого зіставного аналізу перекладацьких відповідностей у літературних

перекладах різних перекладачів (переклади російською мовою роману *J. Rowling «Harry Potter and the Sorcerer's Stone»* у виконанні Ю. Мачкасова, М. Співак, Н. Літвінової) було зроблено висновок про «зловживання» засобом калькування, внаслідок якого частково втрачалась національно-культурна самобутність оригінального літературного твору. Так, кількісне переважання трансформації калькування над транскодуванням становило відповідно такі співвідношення (60 %:40 % (переклад Ю. Мачкасова); 55 %: 45 % (переклад М. Співак); 65 %:35 % (переклад Н. Літвінової)). Найбільш курйозні випадки недоцільного вживання лексичних калькувань наведені нижче.

Англ. *Professor Sprout* — рос. *профессор Пропост* (пер. Ю. Мачкасова); *профессор Спаржелла* (пер. М. Співак); *профессор Стебель* (пер. Н. Літвінової); *профессор Росток* (народний переклад у Інтернеті) [17;18]. Аналогічним є механізм перекладу авторських okazіоналізмів-стяжінь («слів-телескопів») на кшталт: англ. *Professor Qiurrel* (squirrel+quarrel) — рос. *профессор Белка* (пер. М. Співак); англ. *Professor Oliver Wood* — рос. *профессор Оливер Древ* (пер. М. Співак) (невиправдана алюзія на персонажа книги Дж. Р. Толкієна) [17;18].

Якби шановні перекладачі послуговувались літературним досвідом попередників (переклад роману *L. Carroll «Alice's Adventures in Wonderland»* Н. Демуровою, Б. Заходером, В. Набоковим, С. Маршак-ком), це б значно підвищило якість перекладу роману загалом і авторських антропонімів-оказіоналізмів з елементами мовної гри зокрема.

Як згадує Н. Демурова у статті «Голос і скрипка», вона вважала першотвір «*Alice's Adventures in Wonderland*» неперекладним твором, як і її сучасники-перекладачі, доки не прочитала книгу «*Alice in Many Tongues*» відомого дослідника творчості Л. Керролла, математика, теоретика машинного перекладу, Уорена Уівера, автора «Алісології». Дослідниця з самого початку твердо вирішила відмовитись від русифікації «*Alice's Adventures in Wonderland*», але відтворити засобами мови перекладу неповторний ексцентричний, кумедний, алогічний дух першоджерела [12:8].

Детально вивчивши вже існуючі переклади попередників (П. Соловйової, О. Рождественської, В. Азова, О. Оленіча-Гнененко, В. Набокова (під псевдонімом В. Сірін), Н. Демурова обрала свій шлях із власними стратегіями і тактиками — відмінними від спрощення тек-

сту оригіналу і його максимального наближення до російської дитячої аудиторії шляхом заміни англійських реалій на більш зрозумілі російські (трансформації власних назв, понять, віршів тощо) чи буквального транскодування або калькування першотвору.

У процесі перекладу Н. Демурова зіткнулась із великою кількістю труднощів, головними з яких були адекватний переклад антропонімів-оказіоналізмів із асоціативним рядом і відтворення авторських метафор і каламбурів. Так, селезень *the Duck* (алюзія на колегу і друга Л. Керролла преподобного Робінсона Дакворта, *the Reverend Robert Duckworth*) у перекладі перетворився на рос. *Роберт Гусь*, а дронт *Dodo* (жартівливе прізвисько самого Л. Керролла, *Доджсона*) — на рос. *Птиця Додо*, близнюки *Tweedledum* і *Tweedledee* на рос. — *Труляля* і *Траляля* (з метою відтворення милозвучності, евфонічного ефекту, римування) [12].

Зміст усіх застосованих трансформацій у тому, щоб зробити текст перекладу цілком природним і водночас відтворити авторський задум. З цією метою, а також відповідно до наявних асоціативних зв'язків оригінального антропоніму і римо-ритмічних характеристик віршованого тексту фантастична істота на ім'я *Mock Turtle* була передана у перекладі як рос. *Под-Комик*. Поряд із семантикою оригінального слова (в англійській мові слово *turtle* має значення «морська черепаха» на відміну від *tortoise*, а складне слово *mock turtle* — особливий вид коміру), перекладач враховувала такі важливі позиції, як чоловіча стать персонажу, морські асоціації, факт підробки та прозорість внутрішньої форми власної назви для читача — у результаті було вибрано у функції контекстуального аналогу словосполучення «*под котика*», перероблене у оказіоналізм-антропонім «*Под-Комик*» [12]. Але, якщо з «псевдочерепахи» можна зробити смачний суп, з «псевдокотика» можна пошити гарну муфту. Отже, у віршованому тексті утворюються зовсім інші, але не менш реалістичні і гумористичні семантичні зв'язки, ніж у оригіналі.

Англійський текст:

*Beautiful Soup, so rich and green,
Waiting in a hot tureen!
Who for such dainties would not stoop?
Soup of the evening, beautiful Soup!
Soup of the evening, beautiful Soup!* [23:141]

Російський переклад (пер. Д. Г. Орловської):

*Черная муфта мягка, нежна,
Сумрак вечерний таит она.
Кто не оценит волшебный мех?
Черная муфта пленяет всех.
Чудесная муфта под котик!* [12:107]

Таким чином, трансформація імен у літературному перекладі книг Л. Керролла Н. Демуровою набувала особливого значення. Вибір нової назви здійснювався з опорою на асоціативне коло, з яким були добре обізнані російські читачі, але без надмірної русифікації. Головна стратегія перекладача полягала у збереженні самобутньої логіки Л. Керролла (так званої логіки «*Sense of Nonsense*») [12:8], саме це стало визначним фактором у доборі перекладацьких тактик і засобів перекладу. Ці стратегії мали б бути ключовими у літературному перекладі вищезгаданих художніх творів — *J. Rowling «Harry Potter and the Sorcerer's Stone»* та *J. R. Tolkien «Hobbit or There and Back Again»*.

У цьому аспекті українськомовний переклад В. Морозова є більш правильним і адекватним. Нагадаймо, що український перекладач випередив своїх російськомовних колег у роботі над перекладом сьомої книги Дж. Ролінг. Врахувавши зауваження читачів до здійсненого російськими літераторами перекладу імен-персонажів попередніх романів Дж. Ролінг та побажання самої авторки, В. Морозов дуже прискіпливо підбирав перекладацький відповідник до кожного антропоніму в оригіналі та намагався відшукати золоту середину [16].

Як пояснив В. Морозов: «... з одного боку, коли в оригіналі ім'я щось означає, то цікаво зробити цей переклад так, щоб і в українському варіанті воно означало те ж саме. З іншого боку, я знав, що дітям будуть відомі певні конкретні імена, і читачі лишаться незадоволеними, коли я буду щось докорінно міняти» [16:5]. Саме тому в українському перекладі *Harry Potter* залишився *Gappi Поттером*, а не перетворився на «Грицька Горшечника», *Hermione* стала *Герміоною*, *Voldemort* — *Волдемором*, а не майже булгаківським *Волан-де-Мором*, *Hagrid* — *Герпідом*, а кіт *Crookshanks* — *Криволапиком*. Як згадує сам перекладач, літературні агенти автора прислали величезний список усіх імен персонажів, назв, де було чітко написано, з чим можна «бавитися», а що лишати незмінним у англійській транскрипції та транслітерації [16].

Інший представник сучасної школи літературного українського перекладу, О. Мокровольський виявився прихильником протилежної тенденції. У здійсненому ним перекладі роману *J. R. Tolkien «Hobbit or There and Back Again»* кількісно переважають такі перекладацькі трансформації, як калькування і підбір контекстуального аналогу у порівнянні з транскрипцією і транслітерацією російських попередників (пор. рос. *Бильбо Бэггинс* і укр. *Більбо Злоткінс*, рос. *Торин Оукеншильд* і укр. *Торін Дубошит*) [19].

Якщо сформулювати головний висновок цієї статті, то він мав би бути таким: для того, щоб створити дійсно якісний, адекватний і еквівалентний літературний переклад, треба відчути внутрішню музику першотексту. Дуже важливими рисами насправді успішного художнього перекладу є ритмізований характер оповідання і легкість для сприйняття цільовою аудиторією. Перекладачеві потрібно самому зануритись у мовну стихію першоджерела, щоб створений ним переклад виглядав не як академічна, суха, буквалістична копія оригіналу засобами іншої мови, а щоб здавалося, ніби це українська книжка, написана українським автором для українського читача. Перспектива подальших розвідок убачається у зіставному дослідженні перекладів антропонімів на іншому мовному матеріалі.

Список літератури

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике/ И. В. Арнольд. — М.: Либроком, 2011. — 144 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования/ И. Р. Гальперин. — М.: КомКнига, 2007. — 148 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода)/ Л. С. Бархударов. — М.: «Междунар. отношения», 1975. — 240 с.
4. Демурова Н. Голос и скрипка (К переводу эксцентрических сказок Льюиса Кэрролла/ Н. Демурова// Мастерство перевода. Сборник седьмой. — М.: Сов. писатель, 1970. — С. 25—27.
5. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория/ В. А. Звегинцев. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 248 с.
6. Казакова Т. А. Художественный перевод. Учебное пособие/ Т. А. Казакова. — С. Пб., 2002. — 113 с.
7. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. — Донецк, 1999. — 408 с.

8. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2006. — 328 с.
9. Карпенко Ю. А. Русская антропонимика / Ю. А. Карпенко. — Одеса: Одес. гос. ун-т, 1970. — 42 с.
10. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты)/ В. Н. Комиссаров. — М.:Высш.шк.,1990. — 253 с.
11. Кэрролл Л. Аня в стране чудес/ Пер. В. Сирина. — М.: «Сов. композитор», 1991. — 150 с.
12. Кэрролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес/ Пер. Н. Демуровой. — М.: Глав. изд.физико-мат.литературы, 1991. — 150 с.
13. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту/ В. А. Кухаренко. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 272 с.
14. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение/ Дж. Лайонз. — М.: Языки славянской культуры, 2003. — 400 с.
15. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика/ Я. И. Рецкер. — Р. Валент, 2007. — 244 с.
16. Ролінг Дж. Гаррі Поттер і Філософський камінь/ Пер. В. Морозова. — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. — 200 с.
17. Роулинг Дж. К. Гарри Поттер и философский камень/ Пер. Ю. Мачкасова. — Электронний ресурс. Режим доступу: [http:// lib.ru/TALES/ROWLING/filosof2.txt_with-big-pictures.html](http://lib.ru/TALES/ROWLING/filosof2.txt_with-big-pictures.html).
18. Роулинг Дж. К. Гарри Поттер и философский камень/ Пер. М. Спивак. — М.: ЭКСМО, 2002. — 200 с.
19. Толкін Дж. Р. Р. Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори/Пер. О Мокровольського. — К.: Веселка, 1985. — 304 с.
20. Толкиен Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и обратно/ Пер. А. А. Грузберга. — Екатеринбург, Изд-во ЛИТУР, 2001. — 288 с.
21. Толкиен Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и обратно/ Пер. Н. Рахмановой. — М.,1976. — 270
22. Хананашвили А. «Как это начиналось — Толкин в переводах А. Грузберга»/ Хананашвили А. // Журнал «Палантир». — № 38. — Электронний ресурс. Режим доступу: <http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/ugolok/gruzberg.shtml>.
23. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland/ L. Carroll. — Penguin Books, 1994. — 150 p.

Derik I. M.

INTERPRETING THE AUTHOR'S ANTHROPONYMICON IN LITERARY TRANSLATIONS OF BELLES-LETTRES TEXTS (CASE STUDY OF THE PROFESSIONAL AND AMATEUR LITERARY TRANSLATIONS OF THE NOVELS «ALICE IN WONDERLAND» BY L. CARROLL, «HOBBIT OR THERE AND BACK AGAIN» BY J. R. R. TOLKIEN AND «HARRY POTTER AND THE SORCERER'S STONE» BY J. ROWLING)

In the focus of the article there are some issues of the authentic English belles-lettres text anthroponymicon interpretation in the process of its literary translation into Russian and Ukrainian. The translator's strategies and predetermined by them translation means are being researched in the professional translations as contrasted with the amateur ones.

Key words: *interpretation, the occasional proper names, literary translation, the translator's strategies, translation means, professional translation, amateur translation.*

Дерик И. М.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АВТОРСКОГО АНТРОПОНИМИКОНА В ЛИТЕРАТУРНОМ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И АМАТОРСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПЕРЕВОДОВ РОМАНОВ L. CARROLL «ALICE'S ADVENTURES IN WONDERLAND», J. R. R. TOLKIEN «HOBBIT OR THERE AND BACK AGAIN» И J. ROWLING «HARRY POTTER AND THE SORCERER'S STONE»)

В статье рассматриваются вопросы интерпретации авторских имен собственных-окказионализмов в англоязычных художественных произведениях в литературных переводах на украинский и русский языки, исследуются переводческие стратегии и предусмотренные ими средства в профессиональном переводе в сопоставлении с аматорским.

Ключевые слова: *интерпретация, авторские имена собственные-окказионализмы, литературный перевод, переводческие стратегии, средства перевода, профессиональный перевод, аматорский перевод.*